

Hodnocení magisterské práce, Ústav filosofie a religionistiky FF UK (2017)

Název práce: *Mysl a vědomí u zvířat*

Jméno studentky: Klaudie Richterová

Předložená práce se zabývá poznatelností mysli a vědomí u živých bytostí jiných druhů, resp. u zvířat. Vzhledem k rozsahu této v poslední době neobyčejně živé problematiky volí autorka určitý počet otázek, na nichž předvádí některé ze základních problémů spjatých s tímto širším tématem. Hlavní důraz je kladem na otázku nejednoznačného vztahu mezi subjektivními prožitky vědomí, které jsou nám přístupny v naší lidské zkušenosti, a vědomím jako předmětem filosofického a vědeckého zájmu, k němuž patří nutnost vědomí do určité míry zpředmětnit. Autorka opakovaně reflektuje fakt, že k tomuto zpředmětnění užíváme primárně jazyka jako složité a maximálně explicitní formy komunikace, která je sama takřikajíc „připravena“ k tomu, fungovat jako nástroj i předmět stejně výslovné interpretace – právě jazyk nám umožňuje vázat vědomí na význam a chápat význam jako něco veřejně sdíleného. Odtud problém zkoumaný v předložené práci z několika úhlů: do jaké míry může být jazyk jako nástroj výslovné lidské komunikace zdrojem předsudků a překážek při zkoumání jiných živých bytostí?

Součástí práce jsou proto nejen autorčiny vlastní úvahy, inspirované řadou textů z filosofické tradice, ale též reflexe vědeckých výzkumů, které podle autorky často přehlížejí své lidské předpoklady (odtud příklad současných výzkumů psí inteligence, jimž se věnuje závěrečná část práce). K první z těchto linií patří i nástin historického pozadí, který je nezbytně stručný, ale důležitý tím, že ukazuje některé konstantní rysy traktování zvířecí inteligence, s nimiž se setkáváme u jinak zcela různých autorů. Práce zde upozorňuje nejen na občasnou „logizaci“ myšlení, které je následně upřeno bytostem neschopným zvyšlovnit racionální povahu myšlenkových operací, ale také na opačné riziko antropomorfismu, který snadno plyne z ochoty shledávat mezi lidským a zvířecím myšlením pouhý rozdíl stupně.

Otázka lidské perspektivy a jejích implikací je tedy zkoumána spolu s mezemi jazyka – součástí třetí kapitoly je tak i úvaha o „povinném“ článku Thomase Nagela „Jaké je to být netopýrem“, který podle autorky dobře vystihuje potíže, s nimiž „se potýkáme, pokud uvažujeme nad vědomím kterékoli ne-lidské živé bytosti (a v menší míře konec konců i vědomím ostatních lidí). Tato nesnáze vyplývá z rozkolu, který je způsoben na jedné straně tou nejhlubší niterností a z toho vyplývající subjektivitou veškerých vnitřních prožitků, na druhé straně naší touhou poznávat a zobecňovat pozorované výsledky, z čeho povětšinou vyplývají objektivní fakta.“ K současnému vyhocení ale i částečnému překonání této obtíže pak

dochází opět vlivem jazyka, jenž nám umožňuje překročit rovinu subjektivních dojmů, ne však tuto rovinu zcela a trvale vymazat. Autorka si je přitom dobře vědoma této dvojznačnosti, která je do značné míry hlavním horizontem celé přeložené práce – nejde tedy v žádném případě o zjednodušující kritiku lidské jazykově vyjádřené perspektivy, kterou nelze nahradit představou domněle hlubší, ve skutečnosti však stejně zjednodušující a „polidšťující“ empatie. Sám autorkou komentovaný Nagel stojí ostatně na částečně obdobné pozici, když uzavírá, že „vědomá zkušenost je široce rozšířený fenomén. Vyskytuje se na mnoha úrovních živočišné říše, přestože si nemůžeme být jisti, zda je přítomna v jednodušších organismech, a přestože je obecně velmi nesnadné říci, co o ní poskytuje důkaz (někteří extremisté byli odhodláni ji popřít dokonce i u savců s výjimkou člověka).“ Vědomá zkušenost, dodává autorka, je tedy v zásadě prožitkem „sebe sama ve svém okolí“ určitým dané bytosti *vlastním* způsobem.

Téma hranic jazyka obohacuje autorka též s pomocí Nietzscheho textu *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*, který čte jako útok na naivní přesvědčení, že slova nám zjednávají přímý přístup k pravdě – tíhnutí k pravdě je přitom samo označeno za lidský pud, který je konec konců stejnou součástí životních projevů jako celá řada pudů, s nimiž se setkáváme u zvířat. Nietzscheho naturalismus tak připomíná, „že svět je lidským světem natolik, nakolik jej vnímá člověk ze své unikátní lidské perspektivy, o níž hovořil Nagel.“ Světů, uzavírá autorka, je proto „tolik, kolik živých, vnímavých bytostí je osidluje.“ Podrobnější zkoumání našeho prostředí z hlediska fyzikálních věd pak podle autorky tento závěr potvrzuje.

Zkoumání předpokladů i důsledků Nagelových úvah hraje významnou roli i v další části práce, která se podrobněji věnuje víceznačnosti jazykové – a nejen jazykové – komunikace. Při svých rozborech dalších současných textů (a rovněž Darwinova chápání řeči) přitom autorka varuje před přílišnou snahou propůjčit domněle němým bytostem náš lidský hlas a mluvit takřikajíc jejich jménem. Právě tím bychom totiž paradoxně zmenšovali význam nesporných podobností lidské a zvířecí komunikace. Rozpoznání a pečlivé interpretování těchto podobností musí být součástí všech konkrétních výzkumů zvířecího chování, jimž věnuje autorka velkou pozornost a své stanovisko dokládá na řadě konkrétních příkladů. Otázce, které schopnosti zvířat jsou jasně testovatelné, věnuje práce samostatnou kapitolu, v níž se vrací problém reprezentace světa a na scénu vstupuje zásadní problém emocí jako projevů vědomého života. Do popředí se zde dostává motiv inteligence jako mnohotvarého souboru schopností, která nelze shrnout jednou definicí, a tím ani připsat jasně omezenému souboru živých bytostí. Od tohoto problému pak autorka přechází k velmi důležitému tématu psí inteligence, jejíž specifičnost plyne z takřikajíc dobrovolného procesu domestikace

(autodomestikace), díky němuž psi sdílejí lidský životní prostor. Rozbor autodomestikace má přitom širší platnost a neomezuje se pouze na takzvaně domácí zvířata – svou platnost si podržuje v případě mnoha živočichů, kteří jsou trvaleji podrobena vlivu člověka včetně vlivu, jímž je laboratorní výzkum. Závěrečná část práce se tak dotýká nejen evoluční proměny zvířecích vlastností, která může být v alespoň některých případech nečekaně rychlá, ale též zvláštnosti každého výzkumu zvířecího chování (a tedy i myšlení), který probíhá v uměle připravených podmínkách. Ve zdůraznění tohoto zdánlivě evidentního, a přece nečekaně často opomíjeného faktu spočívá bezpochyby jeden z výrazných kladů předložené práce.

Práce navozuje vzhledem ke svému širokému tematickému záběru celou řadu konkrétních otázek, které s ohledem na nutně omezený rozsah nemůže – a ani nemá – podrobně a specificky rozvíjet a na některé z nich se jistě dostane během ústní obhajoby. Za sebe bych v celkovém hodnocení a vzhledem k filosofickému kontextu práce připomněl motiv světa, jenž se v práci objevuje spolu s interpretací Nagela a Nietscheho. V určité části filosofické tradice je přitom svět chápán jako konstrukce rozumu, která nemůže vzniknout na základě pouhé zobecnování smyslové zkušenosti – a proto je podle některých autorů sporné spojovat zvířecí vědomí se světem, pokud bychom tím nemysleli jen konkrétní a rozhodně nijak primitivně uchopované *okolí*, v němž se jednotlivé bytosti vyskytují a pohybují. Domnívám se, že pojem takového strukturovaného okolí je z hlediska cíle předložené práce dostatečný, avšak i proto by nebylo od věci upozornit na takříkajíc ne-metafyzické používání výrazu „svět“.

Práci doporučuji k obhajobě s předběžným návrhem na hodnocení *velmi dobře*.

Karel Thein
ÚFaR FF UK
Praha, 6. 6. 2017